

Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w różnych systemach jej wykonywania

ALDONA NAWÓJ-ŚLESZYŃSKI

Zakład Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Łódzkiego

1. Wprowadzenie

Kara pozbawienia wolności w świetle obowiązującego prawa karnego wykonawczego jest wykonywana w trzech systemach: programowanego oddziaływania, terapeutycznym i zwykłym. Każdy z tych systemów może być realizowany w różnych typach i rodzajach zakładów karnych. Te instytucje służą realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności, które mają charakter indywidualnoprewencyjny. Nową, dotychczas nieznaną postacią indywidualizacji instytucjonalnej są systemy wykonywania kary wprowadzone do k.k.w. w 1997 r. W szczególności systemy: terapeutyczny i programowanego oddziaływania posiadają duży potencjał resocjalizacyjny. Z założenia te dwa systemy powinny intensywnie oddziaływać na czynniki kryminogenne więźnia, w rezultacie powinny kształtować pozytywną prognozę kryminologiczną. Konsekwencją tego procesu skazani z tych dwóch systemów wykonywania kary powinni częściej korzystać z warunkowego zwolnienia z odbycia

reszty kary¹ niż skazani z systemu zwykłego. W tych dwóch systemach kara jest wykonywana według planu, którego podstawą są: diagnoza kryminologiczna, indywidualny program oddziaływania lub indywidualny program terapeutyczny, a także zadania do realizacji przez skazanego, obowiązki kadry oraz cały system kontroli, oceny realizacji programów i wynikających z nich konsekwencji². Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności wskazują na potrzebę nowego spojrzenia na prognozę kryminologiczną, która jest materialną przesłanką udzielenia warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności. Ustawodawca, wprowadzając systemy wykonywania kary pozbawienia wolności o silnym (inwazyjnym) potencjale oddziaływań penitencjarnych, zakładał (oczekiwał), że będą one efektywniej służyły realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności, w konsekwencji częściej niż dotychczas będą występować sytuacje, w których owe cele zostaną osiągnięte przed wykonaniem kary pozbawienia wolności. Te oczekiwania i realne fakty będą wymagały zastosowania warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary jako reakcji na tę sytuację. W związku z tymi stwierdzeniami należałoby odpowiedzieć na pytanie, czy wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania jako pewnej postaci szczególnego zachowania skazanego w czasie odbywania kary jest traktowane jako czynnik prognostyczny, który wpływa na pozytywną prognozę kryminologiczną i w jakim stopniu wpływa ona na stosowanie instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary. Odpowiadając na tak postawione pytanie, będą się posługiwała analizą danych statystycznych, ustalając częstotliwość stosowania instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w różnych systemach wykonywania kary oraz w różnych typach i rodzajach zakładów karnych.

¹ A. Nawój-Śleszyński, *Potencjał resocjalizacyjny systemów wykonywania kary pozbawienia wolności* (w druku).

² Por. art. 95, 96, 97 k.k.w. oraz Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r. Nr 151, poz. 1469) i Zarządzenia Nr 2/04 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 24 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych (niepublikowane).

W obowiązującym prawie karnym (art. 77 § 1 k.k.) skazanego na karę pozbawienia wolności sąd może warunkowo zwolnić z odbycia reszty kary tylko wówczas, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa oraz zachowanie po jego popełnieniu i w czasie odbywania kary uzasadniają przekonanie, że skazany po zwolnieniu będzie stosował się do orzeczonego środka karnego lub zabezpieczającego i przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa³. W literaturze przedmiotu coraz częściej pojawia się pytanie o rzeczywistą wartość prognostyczną poszczególnych elementów składających się na przesłankę materialną warunkowego zwolnienia⁴, czy wszystkie faktory wymienione w art. 77 § 1 k.k. mają jednakowe znaczenie prognostyczne⁵. W tej ostatniej kwestii istnieją dwie koncepcje: równorzędności oraz zróżnicowania mocy poszczególnych podstaw takiej oceny. Bardziej zdroworoządkowa jest ta druga koncepcja, którą reprezentuje A. Marek. Według niego najważniejszą rolę przy ustalaniu pozytywnej prognozy kryminologicznej odgrywa zachowanie skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności. Uwzględnianie go pozwala dostrzec zmiany zachodzące u skazanego w zakresie postawy, co ma zasadnicze znaczenie przy kształtowaniu takiej prognozy. Pozostałe fakty mają wtóre znaczenie, ponieważ zostały już uwzględnione podczas wymiaru kary pozbawienia wolności⁶.

We wszystkich schematach struktury czynników, które miały wpływ na prognozę kryminologiczną, zachowanie skazanego podczas odbywania kary występuje w każdym akcie prawnym, który regulował to zagadnienie w XX i XXI wieku.

W okresie międzywojennym pierwszym aktem prawnym ujednolicającym przedterminowe zwolnienie z odbycia reszty kary na obszarze całej Polski było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. o zwolnieniu przedterminowym osób odbywają-

³ Art. 77 w brzmieniu nadanym przez ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 396), które weszło w życie 1 lipca 2015 r.

⁴ T. Kalisz, *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności z perspektywy problemów z ustaleniem treści i kierunku prognozy kryminologicznej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 20, 2013, s. 185–186.

⁵ J. Lachowski, *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010, s. 265.

⁶ *Ibidem*, s. 265–266.

cych karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 5, poz. 25). Ten akt prawny przewidywał jedyną merytoryczną przesłankę zwolnienia przedterminowego, a mianowicie „dobre prowadzenie się skazanego” w czasie odbywania kary pozbawienia wolności⁷. W okresie późniejszym i w nowych aktach prawnych regulujących stosowanie instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia następowało powiększenie ilości przesłanek (faktów). Kodeks karny z 1932 r. na podstawie art. 65 § 1 stanowił, że skazanego na karę pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić z odbycia reszty kary, jeżeli jego zachowanie się w czasie odbywania kary pozbawienia wolności i osobiste warunki pozwalają przypuszczać, że nie popełni on nowego przestępstwa. Pierwszą przesłanką prognostyczną było zachowanie się w czasie odbywania kary interpretowane jako posłuszeństwo wobec władz więziennych, stosowanie się do porządku więziennego, brak kar dyscyplinarnych⁸. Przez warunki osobiste skazanego rozumiano sytuację społeczną skazanego po zwolnieniu go z zakładu karnego. Zakres tego pojęcia później rozszerzono do cech psychofizycznych sprawcy, cech charakteru, nałogów itp.⁹ W 1951 r. dotychczasowe przepisy dotyczące warunkowego zwolnienia zastąpiono ustawą z dnia 31 października 1951 r. o warunkowym przedterminowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 59, poz. 399). Ustawa przewidywała dwie formy warunkowego zwolnienia: fakultatywne i obligatoryjne. Wśród przesłanek warunkowego zwolnienia było m.in. zachowanie skazanego, rozumiane jako wyróżniające, sumienna i wydajna praca¹⁰. Obligatoryjne warunkowe przedterminowe zwolnienie zostało zniesione przez ustawę z dnia 29 maja 1957 r. o warunkowym zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz.U. Nr 31, poz. 134 ze zm.). Następne uregulowania problematyki warunkowego zwolnienia do 1969 r. były tożsame lub podobne do przepisów z 1932 r.¹¹ W świetle art. 90 § 1 k.k.w. z 1969 r. o pozytywnej prognozie kryminologicznej, która jest podstawą

⁷ S. Lelental, § 28 *Warunkowe przedterminowe zwolnienie*, [w:] *System Prawa Karnego*, t. 6. *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. M. Melezini, Warszawa 2010, s. 1067.

⁸ S. Lelental, *op. cit.*, s. 1070 cyt. za J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 230.

⁹ *Ibidem*, s. 1071.

¹⁰ *Ibidem*, s. 1072.

¹¹ *Ibidem*, s. 1073.

udzielenia skazanemu warunkowego zwolnienia, stanowią następujące przesłanki:

- właściwości osobiste skazanego
- jego warunki osobiste
- sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, „a zwłaszcza” zachowanie się w czasie odbywania kary.

W konstruowaniu prognozy kryminologicznej uprzywilejowaną pozycję miało zachowanie skazanego podczas odbywania kary. W obecnym stanie prawnym wszystkie mają charakter równoprawny, zachowanie skazanego nie pozostało w związku z tym najważniejszą przesłanką. Art. 90 k.k. z 1969 r. przewidywał możliwość odmowy warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary ze względów ogólnoprewencyjnych.

W obowiązującym kodeksie karnym względy ogólnoprewencyjne nie mają zastosowania w orzekaniu o warunkowym zwolnieniu z odbycia reszty kary pozbawienia wolności. Ich wpływ w fazie wykonywania kary pozbawienia wolności nie występuje, został wyczerpany w fazie orzekania o karze.

Analiza statystyczna stosowania instytucji warunkowego zwolnienia w tych dwóch różnych stanach prawnych prowadzi do paradoksalnych, wręcz nieoczekiwanych wniosków. W okresie, kiedy kodeks karny przewidywał możliwość odmowy warunkowego przedterminowego zwolnienia ze względów ogólnoprewencyjnych (art. 90 § 1d k.k.), instytucja ta była częściej orzekana przez sądy penitencjarne niż w okresie obowiązywania art. 77 § 1 k.k. z 1997 r., który takiej możliwości nie przewidywał¹². Z tych faktów można wysnuć dwa wnioski. Sądy penitencjarne w okresie obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. w orzekaniu warunkowego zwolnienia preferowały przede wszystkim zachowanie skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności jako faktor decydujący o pozytywnej prognozie kryminologicznej, na co zezwalała ustawa. Równocześnie niezbyt często korzystały z możliwości odmowy warunkowego zwolnienia ze względów ogólnoprewencyjnych. Kodeks karny z 1997 r., który zrównał moc prognostyczną wszystkich przesłanek

¹² Por. tabela 1. S. Lelental, *op. cit.*, s. 1093, oraz A. Nawój-Śleszyński, *Warunkowe zwolnienie z wykonywania kary pozbawienia wolności i warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności a populacja więzienna*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 71, tabela 2, s. 113–114; a także *eadem*, *Przebudnienie więziennictwa w Polsce — przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, tabela 53, s. 297.

wymienionych w art. 77 § 1 k.k., uniemożliwił w praktyce w orzekaniu o tej instytucji preferowanie przesłanki mówiącej o zachowaniu skazanego w czasie odbywania kary. Wydaje się, że moc prognostyczna tej przesłanki jest najsilniejsza. W czasie odbywania kary pozbawienia wolności skazany może ulec bardzo głębokiej przemianie postaw, zachowań, osobowości. Temu celowi służą między innymi systemy wykonywania kary pozbawienia wolności. Dobrowolne uczestnictwo skazanych w systemie programowanego oddziaływania oraz w systemie terapeutycznym powinno mieć charakter zachowania skazanego w czasie odbywania kary, które posiada największą moc pozytywnej prognozy kryminologicznej.

Z powyższych rozważań wynika oczekiwanie, że skazani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania częściej powinni korzystać z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kar niż odbywający karę pozbawienia wolności. Walory prognostyczne w zakresie prognozy kryminologicznej skazanych wobec których jest wykonywana kara pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym pozostawiam pod dyskusję po zaprezentowaniu badań statystycznych w dalszej części opracowania.

2. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w latach 2009–2014 w świetle statystyki penitencjarnej

Przedmiotem dociekań w tej części opracowania będzie odpowiedź na pytanie, czy systemy wykonywania kary pozbawienia wolności mają wpływ na częstotliwość stosowania instytucji warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności oraz w jakim stopniu poszczególne grupy penitencjarne (młodociani, odbywający karę po raz pierwszy, recydywiści penitencjarni), wobec których wykonywana jest kara pozbawienia wolności w różnych systemach, korzystają z warunkowego zwolnienia. W świetle obowiązującego prawa systemy wykonywania kary pozbawienia wolności mogą być realizowane w różnych typach zakładów karnych, w związku z czym rodzi się pytanie, jak dalece typy zakładów karnych, w których jest wykonywana kara pozbawienia wolności w różnych systemach, mają wpływ na częstotliwość orzekania warunkowego zwolnienia. Ten problem będzie w kręgu moich zainteresowań badawczych,

podobnie jak struktura pozytywnie rozpatrzonych wniosków w sprawie warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary przez sąd penitencjarny w zależności od podmiotów upoważnionych do składania takich wniosków (dyrektor zakładu karnego, skazany, kurator sądowy, pełnomocnik skazanego). Analizą statystyczną zostały objęte lata 2009–2014, na podstawie kwartalnej statystyki penitencjarnej opracowanej przez BIS CZSW. Rok 2009 był przedostatnim rokiem długotrwałego przeludnienia więziennego, w tym roku kończy się procentowy spadek udziału skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania. Od następnego roku następuje nieznaczny jego wzrost. Już ponad 50% skazanych odbywa karę w tym systemie. Szereg chronologiczny obejmujący przedział czasowy sześciu lat pozwala na sformułowanie określonych wniosków dotyczących badanego problemu.

2.1. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary w różnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności

Z danych statystycznych zawartych w tabeli 1 wynika, że najczęściej z warunkowego zwolnienia korzystają skazani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania. Średnia za badane lata wynosi 44,1%. Ten wskaźnik dla skazanych odbywających karę w zwykłym systemie wynosi 40,3%, a dla skazanych z systemu terapeutycznego 17,9%. Wyniki te są nieoczekiwane. Zaskakuje najniższy odsetek pozytywnie rozpatrzonych wniosków skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym. System ten posiada największą moc oddziaływań terapeutycznych i najniższy wskaźnik warunkowych zwolnień. Wynik ten można tylko częściowo wyjaśnić tym, że w takim systemie odbywają karę osoby o najbardziej skomplikowanym obrazie czynników kryminogennych oraz że niektóre grupy skazanych z tego systemu z trudem poddają się oddziaływaniom leczniczo-terapeutycznym, np. niektórzy sprawcy przestępstw seksualnych, które to czyny są determinowane dewiacjami seksualnymi. Faktem jest, że system ten jest systemem przechodnim, w szczególności dla skazanych uzależnionych od alkoholu albo środków odurzających czy psychotropowych. Skazani odbywają karę w tym systemie przez określony czas terapii, później wra-

Tabela 2. Skazani młodociani warunkowo zwolnieni z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w zależności od systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2009–2014

Lata	Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności											
	programowanego oddziaływania				terapeutyczny				zwykły			
	wnioski ogółem	WZP	%	WD	wnioski ogółem	WZP	%	WD	wnioski ogółem	WZP	%	WD
2009	1371	450	32,8	100,0	56	4	7,1	100,0	0	0	–	–
2010	1317	522	39,6	120,7	48	10	20,8	293,0	0	0	–	–
2011	1186	455	38,4	117,1	47	12	25,5	359,2	0	0	–	–
2012	841	308	36,6	111,6	41	5	15,5	171,8	0	0	–	–
2013	801	296	37,0	112,8	35	9	25,7	361,9	0	0	–	–
2014	623	200	32,1	97,9	39	2	5,1	71,8	0	0	–	–

Legenda: WZP — wnioski rozpatrzone pozytywnie, WD — wskaźnik dynamiki.

Źródło: Statystyka penitencjarna za lata 2009–2014, BiS CZSW. Obliczenia własne.

cają do systemu zwykłego lub programowanego oddziaływania. Część skazanych cały wyrok odbywa karę w tym systemie i niemożliwe jest, by przez ten czas oddziaływań specjalistycznych prognoza kryminologiczna pozostawała negatywna. Taki wynik jest sygnałem potrzeby dalszych penetracji naukowych. Nierzadkie są przypadki, że sąd penitencjarny częściej udziela warunkowego zwolnienia skazanym z systemu terapeutycznego na ich wniosek niż na wniosek dyrektora zakładu karnego. Ta różnica prognoz kryminologicznych jest niepokojąca — zobacz tabela 1.

Na uwagę zasługuje fakt, że średnio w badanych latach tylko 44,1% skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania korzysta z warunkowego zwolnienia. Wynik ten świadczy o tym, że kara w tym systemie jest wykonywana „powierzchniowo”, skazani nie wykonują zadań wynikających z indywidualnego programu oddziaływania. Wynik ten jest zbliżony do częstotliwości korzystania z warunkowego zwolnienia skazanych z systemu zwykłego. Różnica wynosi zaledwie 3,6%. Trzeba pamiętać, że wykonywanie kary w systemie zwykłym odbywa się bez programu, „na dziko”. Wprawdzie skazany odbywający karę w tym systemie może korzystać ze środków oddziaływań penitencjarnych, którymi dysponuje zakład karny, ale nie on powinien decydować, które są dla niego najważniejsze, lecz wychowawca w oparciu o diagnozę kryminologiczną. Z danych statystycznych natomiast wynika, że dyrektorzy bardzo często występują z wnioskami o warunkowe zwolnienie wobec skazanych odbywających karę w systemie zwykłym. Trudno sobie wyobrazić pozytywną prognozę kryminologiczną opracowaną przez dyrektorów zakładów karnych wobec tych skazanych. Jest to następny sygnał do badań naukowych nad zagadnieniem przesłanek, które są podstawą opracowywania prognoz kryminologicznych przez Służbę Więzienną, ich ocen przez sąd penitencjarny, który również na wniosek skazanego często udziela warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary.

2.2. Warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary w różnych systemach wykonywania kary skazanych z poszczególnych grup penitencjarnych

Populacja więzienna dzieli się na cztery grupy klasyfikacyjne: młodociani, odbywający karę po raz pierwszy, recydywiści penitencjarni oraz

odbywający karę aresztu wojskowego. Ta ostatnia grupa nie występuje w statystykach penitencjarnych (sprawozdania kwartalne). Niezależnie od podgrupy penitencjarnej najczęściej z warunkowego zwolnienia korzystali skazani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, następnie w systemie zwykłym i na końcu terapeutycznym. Częstość korzystania z warunkowego zwolnienia poszczególnych grup penitencjarnych, wobec których była wykonywana kara w systemie programowanego oddziaływania, jest zróżnicowana. Średniorocznie w badanym okresie 50,1% skazanych odbywających karę po raz pierwszy korzystało z warunkowego zwolnienia, 39,9% recydywistów penitencjarnych i 36,1% skazanych młodocianych. Na uwagę zasługuje już wcześniej zasygnalizowany fakt, że najczęściej z warunkowego zwolnienia korzystają skazani, którzy odbywają karę w systemie programowanego oddziaływania, oraz że ten odsetek jest nieimponujący. Zaskakująco niski, a zarazem najniższy wynik ze wszystkich grup penitencjarnych uzyskali młodociani. Skazani młodociani z mocy prawa (obligatoryjnie) odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, dorośli tylko wówczas, jeżeli po przedstawieniu im projektu programu indywidualnego oddziaływania wyrażają zgodę na współudział w jego opracowaniu i wykonaniu (art. 95 § 1 k.k.w.). Obligatoryjne kierowanie skazanych do systemu programowanego oddziaływania jest powszechnie krytykowane zarówno przez naukę, jak i praktykę. Skazani młodociani są tą grupą uprzywilejowaną w tym znaczeniu, że w fazie orzekania o karze wobec młodocianego sąd kieruje się przede wszystkim tym, aby sprawcę wychować (art. 54 § 1 k.k.), w fazie wykonywania kary skazany młodociany z urzędu jest kierowany do odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania, który w największym stopniu jest nasycony oddziaływaniami indywidualnoprzewencyjnymi. Z tego uprzywilejowanego statusu skazanego młodocianego wynika bardzo mało, albowiem tylko 36,1% korzysta z warunkowego zwolnienia, 63,9% mimo programowanego oddziaływania nie uzyskało pozytywnej prognozy kryminologicznej pod koniec kary. W praktyce sąd penitencjarny nierzadko orzekał warunkowe zwolnienie wobec skazanych młodocianych odbywających karę w systemie programowanego oddziaływania na ich wnioski. Można podejrzewać, że mieli oni negatywne prognozy kryminologiczne, ponieważ w przeciwnym razie z wnioskiem o warunkowe

zwolnienie wystąpiłby dyrektor zakładu karnego. Co więcej, można podejrzewać, że inaczej rozumie pojęcie pozytywnej prognozy kryminologicznej sąd penitencjarny, a inaczej dyrektor zakładu karnego, pomimo że podstawą opracowania prognozy kryminologicznej są te same ustawowe przesłanki (art. 77 § 1 k.k.) — zob. tabela 3.

2.3. Warunkowe zwolnienie skazanych z odbycia reszty kary w różnych systemach jej wykonywania w zależności od typu zakładu karnego, w którym odbywali karę pozbawienia wolności

Typ zakładu karnego, w którym skazani odbywają karę pozbawienia wolności wpływa na częstotliwość korzystania przez nich z warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary (zob. tabela 5–8). Skazani odbywający karę w zakładzie karnym typu zamkniętego w najmniejszym stopniu korzystają z warunkowego zwolnienia. Wraz ze zwiększeniem się otwartości zakładów karnych (zakład kary typu półotwartego i otwartego) wzrasta odsetek skazanych, którzy korzystają z warunkowego zwolnienia niezależnie od systemu, w którym ci skazani odbywają karę. Tę prawidłowość wyraźnie obrazuje poniższe zestawienie tabularyczne. Dane znajdujące się w tabeli 5 odnoszą się do wartości średnich za lata 2009–2014.

Tabela 5. Wpływ typu zakładu na częstotliwość udzielania skazanym warunkowego zwolnienia w różnych systemach wykonywania kary pozbawienia wolności. Średnia za lata 2009–2014

Typ zakładu karnego	Systemy wykonywania kary		
	programowanego oddziaływania	terapeutyczny	zwykły
zamknięty	20,7	16,9	19,8
półotwarty	49,3	25,1	49,4
otwarty	69,9	47,7	75,5

Źródło: Statystyka penitencjarna za lata 2009–2014, BiS CZSW. Obliczenia własne.

Dane zawarte w tabeli 5 nie potwierdzają oczekiwań, są sprzeczne ze zdrowym rozsądkiem i zasadami polityki penitencjarnej. Skazani

Tabela 6. Skazani odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego warunkowo zwolnieni z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w zależności od systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w latach 2009–2014

Lata	Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności											
	programowanego oddziaływania				terapeutyczny				zwykły			
	wnioski ogółem	WZP	%	WD	wnioski ogółem	WZP	%	WD	wnioski ogółem	WZP	%	WD
2009	19634	9610	48,9	100,0	216	85	39,4	100,0	7354	3580	48,7	100,0
2010	20651	10693	51,8	105,7	288	63	21,9	55,6	8346	4700	56,3	115,6
2011	21793	11264	51,7	105,7	280	57	20,4	78,4	6447	3942	61,1	63,9
2012	19857	10313	51,9	107,3	249	32	12,9	32,4	5133	2571	50,1	102,9
2013	20406	8824	43,2	88,2	274	73	26,6	67,5	4359	1896	43,5	89,3
2014	19306	9431	48,9	99,8	346	65	18,8	48,0	3878	1412	36,4	74,7

Legenda: WZP — wnioski rozpatrzone pozytywnie, WD — wskaźnik dynamiki.

Źródło: Statystyka penitencyjna za lata 2009–2014, BiS CZSW. Obliczenia własne.

odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego w systemie programowanego oddziaływania korzystają z warunkowego zwolnienia w takim samym stopniu jak skazani z tego samego typu zakładu karnego, ale odbywający karę w zwykłym systemie (dane procentowe odpowiednio 49,3% i 49,4%). Ta prawidłowość występuje jeszcze w większym stopniu w przypadku zakładu karnego typu otwartego. Niezależnie od przyczyn tego patologicznego zjawiska wydaje się, że zarówno dla dyrektora zakładu karnego, jak i sądu penitencjarnego w ocenie pozytywnej prognozy kryminologicznej większe znaczenie ma typ zakładu karnego, a w szczególności typ otwarty, niż system wykonywania kary. Może się zdarzyć, że skazany wykonał wszystkie zadania z indywidualnego programu oddziaływania, w związku z czym zostaje skierowany do systemu zwykłego wykonywania kary. Może to być wyjątek zdarzający się bardzo rzadko. Należy podkreślić, że w zasadzie pozytywną prognozę kryminologiczną może otrzymać skazany odbywający karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, pod warunkiem że zrealizował wszystkie zadania określone w indywidualnym programie oddziaływania, bądź w określonych sytuacjach skazany odbywający karę w systemie terapeutycznym. Odbycie kary pozbawienia wolności w zakładzie typu otwartego wpływa pozytywnie na realizację oddziaływań penitencjarnych, ale nie może być samodzielną przesłanką udzielenia warunkowego zwolnienia. Sądy penitencjarne bardzo chętnie udzielają warunkowego zwolnienia skazanym odbywającym karę w zakładzie karnym typu otwartego w zwykłym systemie zarówno na wniosek skazanego, jak i dyrektora zakładu karnego.

2.4. Niektóre aspekty polityki penitencjarnej w zakresie wnioskowania i orzekania w sprawie warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności

Skazani oraz inne podmioty uprawnione (kurator sądowy, pełnomocnik skazanego) wykazują większą aktywność w kierowaniu do sądu penitencjarnego wniosków o warunkowe zwolnienie niż dyrektorzy zakładów karnych, przy czym skuteczność tych wniosków jest odwrotnie proporcjonalna do ilości złożonych przez strony wniosków (por. tabela 9). Dyrektorzy zakładów karnych wnioskują o warunkowe zwolnienie zarówno

wobec skazanych, co do których jest wykonywana kara pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, zwykłym i terapeutycznym. Wnoskują również wobec skazanych, którzy odbywają karę w zakładzie karnym typu zamkniętego w zwykłym systemie wykonywania kary. Sądy penitencjarne w bardzo wysokim procencie uwzględniają wnioski dyrektorów zakładów karnych: w 2009 r. — 95,5%; 2010 — 96,5%; 2011 — 96,7%; 2012 — 96,8%; 2013 — 96,6%; 2014 — 94,5%. Odwrotnie się dzieje, jeżeli chodzi o wnioski skazanych, odpowiednio: w 2009 r. — 21,5%; 2010 — 24,6%; 2011 — 24,0%; 2012 — 25,9%; 2013 — 23,9%; 2014 — 21,2%. Wynika z tego, że istnieją dwie polityki: sądu penitencjarnego i dyrektorów zakładów karnych. Sądy penitencjarne wprawdzie uwzględniają wnioski dyrektorów zakładów karnych, ale rozszerzają zakres uwzględnianych wniosków o warunkowe zwolnienie składanych przez skazanych. Uwzględniają wnioski skazanych odbywających karę we wszystkich systemach wykonywania kary, jak też w różnych typach i rodzajach zakładów karnych. Przede wszystkim dominują tu skazani odbywający karę w systemie programowanego oddziaływania. Pojawia się więc pytanie, dlaczego wnioski tych skazanych uwzględnione przez sąd penitencjarny nie stawały się wnioskami dyrektorów zakładów karnych. Taki stan rodzi podejrzenie, że te dwa organy postępowania wykonawczego, tj. sąd penitencjarny i dyrektor, różnią się w ocenie ustawowych przesłanek stanowiących o pozytywnej prognozie kryminologicznej. Ponadto świadczy to o tym, że organowi wykonywania kary, jakim jest dyrektor zakładu karnego, wymyka się spod kontroli bardzo ważne narzędzie motywowania skazanych do uczestniczenia w systemach o dużym potencjale resocjalizacyjnym. W tym kontekście należy pamiętać, że kadra penitencjarna ma obowiązek sporządzać prognozę kryminologiczno-społeczną skazanemu, który nabył uprawnienia do warunkowego przedterminowego zwolnienia¹³. Jest to okoliczność sprzyjająca wnioskowaniu dyrektora zakładu karnego o warunkowe zwolnienie, chyba że uznaje, iż jest to niemożliwe ze względu na negatywną prognozę kryminologiczno-społeczną. Jeśli zważyć na wyniki analiz statystycznych, w szczególności na strukturę pozytywnie rozpatrzonych przez sąd

¹³ Paragraf 25 ust. 3 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r. Nr 151, poz. 1469).

penitencjarny wniosków o warunkowe zwolnienie, to należy sądzić, że skazany na swój wniosek ma duże prawdopodobieństwo uzyskania warunkowego zwolnienia. Wprawdzie skazani częściej składają wnioski o warunkowe zwolnienie niż dyrektor zakładu karnego, to w strukturze uwzględnionych wniosków o warunkowe zwolnienie wnioski skazanych rozpatrzone pozytywnie stanowią 40%. Ten odsetek powinien „krzyczeć”, „wołać” o zmiany. Wydaje się jednak, że na zmianach nikomu nie zależy. Służba Więzienna jest zadowolona z bardzo dużego odsetka uwzględnianych przez sąd wniosków o warunkowe zwolnienie. Sąd penitencjarny również, ale z tego faktu, że bardzo często nie ma takiego samego zdania w sprawie prognoz kryminologiczno-społecznych jak dyrektor zakładu karnego. Jest przecież organem państwa niezależnym, niezawisłym. Rozbieżność pomiędzy tymi dwoma organami postępowania wykonawczego powinna być wyjątkiem, a nie zasadą.

Tabela 9. Sposób rozpatrywania wniosków o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w zależności od podmiotu wnioskującego

Lata	Podmiot wnioskujący							
	dyrektor zakładu karnego				skazany, kurator sądowy, pełnomocnik			
	pozytywnie		negatywnie		pozytywnie		negatywnie	
	n	%	n	%	n	%	n	%
2009	13559	95,5	638	4,5	9167	21,3	33874	78,7
2010	15947	96,5	578	3,5	10287	24,6	31576	75,4
2011	13950	96,7	482	3,3	10374	24,0	32834	76,0
2012	13030	96,8	431	3,2	8767	26,8	23917	73,2
2013	11731	96,6	418	3,4	8097	23,9	25784	76,1
2014	9042	94,5	527	5,5	6781	21,2	25247	78,8

Źródło: Statystyka penitencjarna za lata 2009–2014, BiS CZSW. Obliczenia własne.

3. Podsumowanie i wnioski

Zachowanie się skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności występowało we wszystkich przepisach prawnych określających przesłanki prognozy kryminologicznej będącej merytoryczną podstawą warunkowego zwolnienia z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, zarówno w okresie przedwojennym, jak i powojennym. Zachowanie to było różnorodnie rozumiane. Najczęściej sprowadzało się do oceny zachowań skazanego związanych z przestrzeganiem porządku, ładu i dyscypliny w zakładzie karnym. Ta przesłanka najpierw była jedyną przesłanką prognozowania kryminologicznego, później powiększyła się liczba tych, które stanowiły podstawę formułowania prognozy kryminologicznej. Zachowanie się skazanego podczas odbywania kary pozbawienia wolności było dowartościowane w k.k.w. z 1969 r., miało priorytetową wartość prognostyczną. W świetle k.k.w. z 1997 r. wszystkie przesłanki prognostyczne wymienione w ustawie (art. 77 § 1 k.k.) są równorzędne. Pomimo takich jednoznacznych doktrynalnych rozwiązań bliskie jest mi stanowisko niektórych przedstawicieli nauki, którzy twierdzą, że najważniejszą rolę w ustalaniu prognozy kryminologicznej odgrywa zachowanie skazanego w toku odbywania kary pozbawienia wolności, a pozostałe przesłanki wymienione w ustawie mają wtórne znaczenie, ponieważ zostały już uwzględnione podczas wymierzania kary pozbawienia wolności, jak twierdzi już wcześniej cytowany A. Marek.

Obecna struktura przesłanek prognozowania kryminologicznego i sposób jej kształtowania jest niedoskonały. Poszczególne przesłanki prognozy kryminologicznej są odczytywane, interpretowane niejednoznacznie przez różne organy postępowania wykonawczego (sądy penitencjarne, dyrektora zakładu karnego). Skutkiem takiego stanu rzeczy jest fakt, że w strukturze pozytywnie rozpatrzonych wniosków o warunkowe zwolnienie z odbycia reszty kary aż ponad 40% stanowią wnioski skazanych, powyżej 60% dyrektorów zakładów karnych. Dane te wskazują na to, że sąd penitencjarny różni się w prognozowaniu kryminologicznym tych samych skazanych w oparciu o te same przesłanki prognostyczne. Ta ogromna rozbieżność jest zjawiskiem patologicznym, które potwierdzają częste przypadki udzielania przez sąd penitencjarny warunkowego zwolnienia skazanym (na ich wnioski), którzy odbywa-

li karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, w zwykłym systemie wykonywania kary. Dyrektorzy zakładów karnych również kierują wnioski do sądu penitencjarnego, wnioski poparte pozytywną prognozą kryminologiczną w sprawie warunkowego zwolnienia wobec skazanych, o których mowa powyżej. Zjawisko to występowało w każdym kwartale poszczególnych lat 2009–2014. W tej sytuacji nasuwa się uporczywe pytanie, czy wobec skazanego odbywającego karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, w zwykłym systemie wykonywania kary pozbawienia wolności można formułować pozytywną prognozę kryminologiczną. Na pewno nie. Skazany, który odbywa karę w zakładzie karnym typu zamkniętego to najczęściej skazany „stanowiący poważne zagrożenie społeczne, albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu” (art. 88 § 3 k.k.w.), skazany odbywający karę w systemie zwykłym odbywa karę bez programu, czyli wobec takiego skazanego nie były podejmowane oddziaływania penitencjarne oparte na diagnozie kryminologicznej. Przygotowanie oraz opracowanie prognozy kryminologicznej, która stanowi przesłankę materialną warunkowego zwolnienia jest trudną sztuką. Powstaje pytanie, czy posiada ją kadra penitencjarna Służby Więziennej i kadra sędziów penitencjarnych. W świetle prezentowanej statystyki penitencjarnej pojawiają się wątpliwości. Wprawdzie Służba Więzienna podkreśla profesjonalizm swojej kadry, podpierając się wysokim odsetkiem posiadanego wyższego wykształcenia funkcjonariuszy więziennych, ale jak w świetle tych danych wytłumaczyć fakt, że dyrektorzy zakładów karnych występują do sądów penitencjarnych z wnioskami o warunkowe zwolnienie wobec skazanych odbywających karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, w zwykłym systemie wykonywania kary pozbawienia wolności. Jak wytłumaczyć fakt ogromnej rozbieżności w opracowywaniu prognoz kryminologicznych i jej ocenie przez sąd penitencjarny. Aż 40% udzielonych warunkowych zwolnień skazanym na ich wniosek to ogromna porażka kadry penitencjarnej w prognozowaniu kryminologicznym. Czy sztukę prognozowania kryminologicznego opanowała kadra sędziów penitencjarnych? Odpowiedź można sformułować na postawie polityki penitencjarnej w zakresie stosowania instytucji warunkowego zwolnienia, ustalonej na podstawie badań statystyki penitencjarnej oraz

„statystycznej sylwetki sędziego penitencjarnego”, której luki w zakresie wiedzy penitencjarnej, psychologicznej, pedagogicznej i socjologicznej są widoczne¹⁴.

Praktyka stosowania instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary wynika nie tylko z jakości prognozowania kryminologicznego, oceny tych prognoz w trakcie podejmowania decyzji o warunkowym zwolnieniu przez sąd penitencjarny, lecz także niedoskonałych przepisów prawa. S. Leleńtal¹⁵ zgłasza słuszny postulat gruntownych zmian przepisów w kierunku precyzyjnego i jednoznacznego ujęcia przesłanek prognozowania, co wykluczyłoby możliwość ich dowolnej interpretacji. Cytowany autor przyjmuje, że jednym z wariantów reformy mógłby być powrót do unormowań z kodeksu karnego z 1932 r. Wiązałoby się to z redukcją przesłanek do dwóch, które już wcześniej cytowałam, tj. zachowania skazanego w czasie odbywania kary oraz warunków osobistych.

Conditional early releases of convicts who serve their sentences in different enforcement systems

Summary

Imprisonment under existing Penal Code will be served in three systems: in intended action system, in a therapeutic system and in an ordinary system.

Particularly the intended action system and the therapeutic system have an intensive impact on the criminogenic factors of the convicted. Therefore these systems should generate positive criminological prognosis, which are material assumptions for an early release. The statistical analysis in this article for the period 2009–2014 shows that more than 40% of the conditional early releases that have been granted in Poland are on the request of the convicted person, who often served their sentences in an ordinary system

¹⁴ Po raz pierwszy w Polsce badania nad sylwetką sędziego penitencjarnego przeprowadził T. Kalisz. Są to badania odważne, obiektywne, a wnioski z nich wynikające zmierzają do zwiększenia efektywności w sprawach penitencjarnych, por. T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 338–395.

¹⁵ S. Leleńtal, § 28 *Warunkowe przedterminowe zwolnienie...*, s. 1111.

and in a closed prison. It is a great defeat of the prison personnel in their criminological forecasts.

Keywords: conditional early release, imprisonment, systems of imprisonment, criminological forecasts, practice of conditional early release, penitentiary policy.